

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. / Бех І. Д.— К.: Либідь, 2003.— Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади.— 344 с.
2. Вища освіта і Болонський процес: навч. посіб. / За ред. В. І. Кременя.— Тернопіль: Навчальна книга—Богдан, 2004.— 384 с.
3. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров.— М.: Педагогика, 1990.— 261с.
4. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / За ред. О.М. Пехоти.— К.: «А.С.К.», 2001.— 258с.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються особливості творчого пошуку педагога у формуванні комунікативної культури студентської молоді.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются особенности творческого поиска педагога в формировании коммуникативной культуры студенческой молодежи.

УДК 316.454.3

Мала група як основа формування навичок конструктивних взаємовідносин підлітків

Куниця Т. Ю.
м. Київ

Взаємодія особистості та колективу — проблема, що набуває все більшої актуальності в сучасних складних політичних та економічних умовах. Вивчення її потребує урахування соціальних, психологічних та вікових особливостей кожної особистості.

Колектив, як людська спільнота, що утворює систему колективістських стосунків є основним чинником формування громадської сутності особистості, розвитку її індивідуальності. Колектив є соціальною системою, яка поєднує в собі організаторську, виховну та стимулюючу функції. Виховне значення колективу, його вплив на особистість учня досить суттєве.

А. С. Макаренко зазначав, що виховання в колективі не означає нівелювання дітей, пристосування їх під єдиний шаблон. Сутність виховання в колективі, на його думку, полягає у можливості повного розкриття особистості. Суспільству потрібні, перш за все, самостійні, відповідальні за свою поведінку, яскраво розкриті особистості.

За В. О. Сухомлинським, формування колективу починається з особистого внеску кож-

ного вихованця, якій призводить до загального збагачення колективу. А вплив колективу на особистість відбувається в процесі взаємодії всіх його членів. Виховання колективізму у школярів — це, в першу чергу, виховання первинного класного колективу, встановлення правильних взаємовідносин між учнями і колективом класу.

Інтерес до малих груп, до їхнього дослідження виник дуже давно, власне кажучи, негайно слідом за тим, як почала обговорюватися проблема взаємин суспільства й особистості й, зокрема, питання про взаємовідносини особистості й середовища її формування.

Під взаєминами ми розуміємо особистісно значиме образне, емоційне й інтелектуальне віддзеркалення людьми один одного, що являє собою їхній внутрішній стан.

Малу групу характеризує психологічна й поведінкова спільність її членів, що виділяє й відокремлює групу, робить її відносно автономним соціально-психологічним утворенням. Ця спільність може виявлятися по різних характеристиках — від чисто зовнішніх (наприклад, територіальна спільність людей як сусідів)

до досить глибоких внутрішніх (наприклад, члени однієї родини). Міра психологічної спільності визначає згуртованість групи — одну з основних характеристик рівня її соціально-психологічного розвитку.

Малі групи можуть бути різними за величиною (від 2–3-х до 40 осіб), характером й структурою відносин, що існують між їхніми членами, за індивідуальним складом, особливостями цінностей, норм і правил взаємин, поділених учасниками, міжособистісними відносинами, цілями і змістом діяльності.

Малі групи можуть бути референтними й не референтними. Референтна — це будь-яка реальна або умовна (номінальна) мала група, до якої людина добровільно себе зараховує, або членом якої вона хотіла б стати. У референтній групі індивід знаходить для себе зразки для наслідування. Її цілі й цінності, норми й форми поведінки, почуття, судження й думки стають для нього значимими зразками для наслідування й проходження. Нереферентною вважається така мала група, психологія й поведінка якої далекі для індивіда або байдужі для нього.

Серед високорозвинених малих груп особливо виділяються колективи. Психологія розвиненого колективу характеризується тим, що діяльність, заради якої він створений і котрою на практиці займається, має, безсумнівно, позитивне значення для дуже багатьох людей, не тільки для членів даного колективу. У колективі міжособистісні відносини засновані на взаємній довірі людей, відкритості, чесності, порядності, взаємоповазі тощо [6].

Для того, щоб назвати малу групу колективом, вона повинна відповідати досить високим вимогам: успішно справлятися з покладеними на неї завданнями (бути ефективною щодо основної для неї діяльності), мати високу мораль, гарні людські відносини, створювати для кожного свого члена можливість розвитку як особистості, бути здатною до творчості, тобто як група давати людям більше, ніж може дати сума тієї ж кількості індивідів, що працюють окремо.

Відповідно до концепції Л. С. Виготського, психічний розвиток дитини визначається соціальною ситуацією, тобто її положенням у суспільстві, системою відносин з дорослими й однолітками [2]. Соціальна ситуація розвитку не будується ззовні, а створюється в процесі живої взаємодії між дитиною та її оточенням. Перехід від одного вікового періоду до іншого пов'язаний зі зміною соціальної ситуації роз-

витку. Так, дошкільник — це «дитина, яка грається», що й визначає систему його відносин із навколишнім оточенням. Школяр — це «дитина, що навчається», яка перебуває вже у зовсім іншій системі відносин. Функції, які виконують обидві сторони, завжди взаємо доповнювані [7].

Перетворення дитини в дорослу людину відбувається завдяки впливу двох соціальних інститутів: родини й системи суспільного виховання. Перетворення дитини в особистість відбувається завдяки процесу соціалізації. Спочатку вона засвоює засоби спілкування між людьми, потім у неї виробляються навички різної діяльності. Вона засвоює набір необхідних знань і норм поведінки, а також загальноприйнятту в його соціальної спільності систему цінності.

Колектив — це не просто сума індивідів, а це особливий, єдиний цілісний організм, який живе за своїми законами. Саме взаємозв'язки, відносини й переваги дають можливість колективу придбати певну структуру, емоційний тон, особливий «дух».

Не можна не враховувати в шкільному вихованні вплив колективу. А для цього необхідно знати, відповідно до яких закономірностей він структурується й функціонує, у яких феноменах виявляється. Це знання дає можливість учителю або шкільному психологові знаходити нові шляхи, методи, прийоми виховання, дозволяє планувати виховну роботу з дітьми й підлітками з урахуванням знання закономірностей розвитку колективу й розвитку кожної окремої особистості в ньому.

Очевидним є той факт, що члени колективу перебувають у яких-небудь стосунках. Ці відносини сторонньому спостерігачеві відкриваються далеко не відразу. Іноді, потрібні спеціальні методи для того, щоб розпізнати їхню якість і значення для життя групи. А. В. Петровський пише: «за диференціацією, що розрізняє не ззовні, лежить незрима картина міжособистісних переваг і виборів, престижу й статусів, які виявляються або в результаті тривалого, систематичного й пильного педагогічного спостереження, або шляхом експериментального вивчення» [1].

Установлено, що в групі, колективі диференціація, а значить, і структурування можливе двома різними шляхами: по-перше, на основі емоційних переваг, соціометричним шляхом, а, по-друге, через установлення референтних відносин. Відносини й переваги найтіснішим чином взаємозалежні. І все-таки — це не те

саме. Якщо переваги характеризують скоріше вибір, позитивний або негативний, дитиною того або іншого однокласника, то референтні відносини засновані на «значимості, що зв'яже суб'єкта з іншою людиною або групою осіб» [5].

Отроцтво, підлітковий вік — період життя від дитинства до юності в традиційній класифікації (від 11–12 до 14–15 років). Саме у цей короткий за астрономічним часом період підліток проходить великий шлях у своєму розвитку: внутрішні конфлікти із самим собою й з іншими, через зовнішні зриви й сходження він може знайти почуття особистості. Однак суспільство жорстко ініціює його.

Відомо, що на шлях асоціальної поведінки дитина стає звичайно в період, коли вона ще не цілком сформувалася як громадянин; іншими словами, частіше це відбувається саме в підлітковому віці.

Однією з основних причин того, що підліток стає на протиправний шлях, є розрив його зв'язків внаслідок того, що оточуючі, які є для підлітка конкретним його втіленням, виявляються по різних причинах недостатньо для нього авторитетними або навіть несправедливими.

Інша причина — недостатнє відчуття власної належності до суспільства. Відомо, що початок протиправної діяльності для деяких підлітків пов'язаний з їхнім залякуванням представниками карного миру, з якими в тій або іншій ситуації випадково або не випадково виявилися в контакт. Саме в цей відповідальний момент вирішальним виявляється те, якою мірою підліток усвідомлює себе членом колективу, суспільства в цілому, на скільки він відчуває їхню підтримку, якою мірою він упевнений у собі.

Адже якщо зіставити чинність суспільства, всіх суспільних інститутів з усіма їхніми можливостями з карним миром, то стане ясно, що таке зіставлення всерйоз навіть і не можна зробити — настільки це незрівнянні величини. І, проте, у свідомості окремих підлітків конкретна карна група виявляється сильніше, особистісно більш значущою, ніж суспільство.

Багато підлітків виявляються членами карних груп проти своєї волі й бажання, і звідси ясно, що саме соціальна незрілість сприяє виникненню правопорушень, а не проста відсутність сформованих понять про те, що таке «добре» й «погано».

Недостатня здатність до сприйняття себе членом колективу, суспільства позначається

переважно в підлітковому віці саме тому, що в підлітків й у нормі відбувається розрив деяких соціальних зв'язків, формування нових способів самоствердження, створюються передумови до погіршення взаємин з оточуючими.

Зростання самосвідомості підлітка, прагнення зайняти престижне положення в групі однолітків ставлять перед вихователем складні завдання. Вихователю треба знати, у які неофіційні мікро групи (у класі, поза школою) включений підліток, яку спрямованість (соціально негативну, соціально позитивну), і які цінності має дана група, яка група для підлітка є референтною (зразком, на який він орієнтується), хто є ватажком групи і яку роль у ній відіграє він сам.

Престижність групи, як відомо, суцільно й поруч ставиться підлітком вище авторитету батьків і вчителів. Тому педагогічні заходи можуть бути діючими тільки за умов врахування первинного кола спілкування підлітків у малих неофіційних групах. У групах виникають своєрідні соціально-психологічні феномени: психічна індукція, конформізм, сугестивність, думка, слухи, наслідування й т. д.

Наслідує підліток найчастіше своєму більш колоритному або «щасливому» одноліткові, копіює з нього форми поведінки, відповідно до загальнолюдських понять можуть бути аж ніяк небажаними (куріння, уживання спиртних напоїв, жаргон тощо).

Таким чином, група однолітків для підлітка є тим безпосереднім мікро соціальним середовищем, без якого він не може обійтися. У групі рівних за соціальним статусом підлітки знаходять емоційний дійсний контакт і розуміння тому, що її членів хвилюють ті самі або близькі питання. У спілкуванні один із одним вони задовольняють спрагу в їхній інформації, що цікавить. У групі однолітків підліток може стверджуватися у своїх особистісних якостях, в ефективності своєї діяльності, порівнювати себе із собі подібними.

Група багато в чому диктує підліткові форми поведінки й формує певні позиції і ставлення до себе й оточуючих.

У підлітковому віці величезний вплив на міжособистісне сприйняття роблять групові норми й правила, через які підлітки бачать й оцінюють один одного. Ці оцінки мають головне значення для побудови спілкування однокласників один із одним, впливають на його кількісну і якісну сторони. Вони допомагають навчитися контролювати соціальні форми по-

ведінки, розвивати відповідно віку інтереси й навички, вчать співпереживати, разом вирішувати загальні проблеми [4]. Комунікативний вимір міжособистісних стосунків є надзвичайно важливим.

Потреба в спілкуванні — одна з основних соціальних потреб. Виникає вона на самих ранніх етапах людського життя, а деякі психологи навіть вважають її вродженою й зв'язують із нею майже всі інші суспільні прояви людини.

У цей час, можна сказати, потреба в спілкуванні є дійсно вродженою. Точно встановлено, що виникає вона і ясно проявляється вже в перші місяці життя дитини. Підґрунтям для її розвитку, як говорив Л. С. Виготський, є те, що будь-яка потреба дитини стає потребою в іншій людині.

З віком потреба в спілкуванні розширюється й поглиблюється як за формою, так і за змістом. З того моменту, як дитина попадає в групу однолітків, її індивідуальний розвиток уже не можна розглядати й вивчати поза взаєминами з іншими членами групи. Саме тут на основі досвіду спілкування з однолітками закладаються основи моральних якостей особистості. Вивчення взаємин у групі однолітків, проведене в руслі соціометрії, показало, що між дітьми існують складні відносини, які несуть на собі відбиток реальних соціальних залежностей, що мають місце в «дорослому» суспільстві.

У стосунках з однолітками підліток прагне реалізувати свою особистість, визначити свої можливості в спілкуванні. Щоб здійснювати ці прагнення, йому потрібні особиста воля й особиста відповідальність. І він відстоює цю особисту волю як право на дорослість. Успіхи в середовищі однолітків в отрочстві цінуються найбільше. Однак тут пильно контролюється те, як кожний відстоює свою честь, як здійснюються відносини з погляду рівності й волі кожного. Тут високо цінуються вірність, чес-

ність і карають зрадництво, порушення даного слова, егоїзм, жадібність тощо.

При всій орієнтації на ствердження себе серед однолітків підлітки відрізняються крайнім конформізмом у підлітковій групі.

Один залежить від усіх, прагне до однолітків і часом готовий виконати те, на що його підштовхує група. Група створює почуття «МИ», що підтримує підлітка й зміцнює його внутрішні позиції. Дуже часто підлітки для посилення цього «МИ» вдаються до автономної групової мови чи невербальних знаків; у цьому віці підлітки починають носити подібний одяг, щоб підкреслити свою причетність один до одного.

Відособлені групи однолітків у підлітковому віці стають більш стійкими, відносини в них між дітьми починають підкорятися більш суворим правилам. Подібність інтересів і проблем, які хвилюють підлітків, можливість відкрито їх обговорювати, не побоюючись бути осміяними й перебуваючи в рівних відносинах із товаришами, робить атмосферу в таких групах більш привабливою для дітей, ніж співтовариство дорослих людей.

Рівень групового розвитку одночасно є характеристикою сформованості міжособистісних відносин, результатом процесу формування групи. Різноманітні підходи до аналізу сформованості групи змушували дослідників розглядати її залежно від часу існування, від частоти комунікацій різних членів групи за певний період часу тощо. А. І. Донцов вказує на те, що до колективних властивостей можна віднести «стійкість існування, перевагу інтегративних тенденцій, достатню виразність групових границь, виникнення почуття «Ми», близькість норм і моделей поведінки» [3].

Виходячи з усього вищезазначеного, у центрі всієї соціально-педагогічної роботи в школі мають бути не програми, не заходи, не форми й методи, а сама дитина — вища мета, зміст педагогічної турботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексєєнко Т. Ф. Учитель — батьки — діти: пошук шляхів порозуміння: метод. поради з формування культури взаємин / Т. Ф. Алексєєнко // Шкільний світ — 2005. — № 1. — С. 11–14.
2. Бех І. Д. Колектив як чинник створення унікальної ситуації виховання особистості / І. Д. Бех // Директор школи. — 2002. — № 6. — С. 8.
3. Введення в психологію / під заг. ред. А. В. Петровського. — М.: [б. в.], 1996. — 342 с.
4. Венгер А. Л. Психическое развитие ребенка в процессе совместной деятельности / А. Л. Венгер // Вопросы психологии. — 2001. — № 3. — С. 23–26.

5. Донцов А. И. Про понятие группы в социальной психологии / А. И. Донцов // Социальная психология: хрестоматия / [сост. Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая].— М.: [б. в.], 2003.— 435 с.
6. Развитие личности ребенка / П. Массен, Д. Конджер, Дж. Каган, А. Хьюстон // Психология подростка / [сост. Ю. И. Фролов].— М.: [б. в.], 1997.— 487 с.
7. Референтность // Психология: словарь / [сост. Л.А. Карпенко].— М.: [б. в.], 1990.— 512 с.
8. Шевандрин Н. И. Социальная психология в образовании: учеб. пособ.: / Шевандрин Н. И.— М.: ВЛАДОС, 1995. Ч. 1: Концептуальные и прикладные основы в социальной психологии.— С. 56–59.
9. Ягловская Е. К. Взаимоотношения умственно одаренных дошкольников в группе / Е. К. Ягловская // Вопросы психологии.— 1998.— № 3.— С. 32–35.

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито сутність та принципи формування малих груп, їх різновиди, вплив на міжособистісне сприйняття групових норм та правил, насамперед у школі, а також намічені шляхи реалізації сучасних підходів до змісту та форм соціально-педагогічної роботи з підлітками з метою формування конструктивних взаємовідносин.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыты сущность и принципы формирования малых групп, их разновидности, влияние на межличностное восприятие групповых норм и правил, в первую очередь в школе, а также намечены пути реализации современных подходов к содержанию и формам социально-педагогической работы с подростками с целью формирования конструктивных взаимоотношений.